

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання української мови та літератури

ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА: ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО

17 травня 2019 р.

Київ

**VII ВОЛОШИНСЬКІ
ЧИТАННЯ**

МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання української мови та літератури**

**VII ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ
ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

17 травня 2019 р.

Київ

УДК 373.01.37.01 (082)

*Рекомендовано до друку
вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 6 від 25 квітня 2019 р.)*

Редакційна колегія:

Топузов О. М., доктор педагогічних наук, професор;

Яценко Т. О., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Тименко В. М., молодший науковий співробітник.

За загальною редакцією **Т. О. Яценко**

VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 17 травня 2019 р., м. Київ / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 373 с.

Збірник містить матеріали виступів учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, у яких висвітлено теоретико-методичні концепти наукової спадщини вченого-методиста Н. Й. Волошиної, розглянуто актуальні проблеми сучасної мовно-літературної освіти: формування ключових і предметних компетентностей учнів початкової, основної та профільної школи, шкільного підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури», професійної майстерності вчителя-словесника в інноваційних вимірах та інші питання методики навчання української, зарубіжної літератури та лінгводидактики.

Матеріали учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції подано в авторській редакції.

ISBN 978-617-7485-47-5

© Інститут педагогіки НАПН
України, 2019

© УОВЦ «Оріон», 2019

Наукова проблематика конференції

- Теоретико-методичні концепти наукової спадщини Н. Й. Волошиної.
- Формування ключових і предметних компетентностей учнів в умовах сучасного освітнього простору.
- Актуальні питання підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури»: історія, теорія та інновації.
- Професійна творчість учителя-словесника в інноваційних вимірах.
- Актуальні питання методики навчання української, зарубіжної літератури та лінгводидактики.

ЗМІСТ

Секція

«Теоретико-методичні концепти наукової спадщини Н. Й. Волошиної»

Бачинська М. В.

Оптимізація освітньо-виховного процесу як фактори педагогічної майстерності вчителя в науково-педагогічних поглядах Н. Волошиної..... 13

Бійчук Г. Л.

Теоретичні основи естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова в педагогічній спадщині Н. Й. Волошиної..... 19

Гальонка О. А.

Питання позакласної роботи педагогічної спадщині Ніли Йосипівни Волошиної..... 24

Гладишев В. В.

Діяльність Н. Й. Волошиної у галузі створення підручників для підготовки вчителів літератури та її наукова школа 30

Гоголь Н. В.

Проблема творчої активності учнів на уроках літератури в методичній спадщині Н. Й. Волошиної..... 36

Жила С. О.

Читацька прес-конференція як організаційна форма вивчення літератури в закладах вищої освіти (Нілі Волошиній присвячується)..... 43

Романишина Н. В.

Методичні підходи Ніли Волошиної до викладання
монографічної теми..... 52

Семенов О. М.

Урок української літератури крізь призму ідіостилю
Ніли Волошиної..... 60

Секція

**«Формування ключових і предметних компетентностей учнів
в умовах сучасного освітнього простору»**

Васюта С. Д.

Емоційно-ціннісна компетенція як важлива складова
літературної компетентності на уроках української
літератури..... 67

Голуб Н. Б.

Мовленнєві жанри як важливий складник
компетентнісного навчання української мови учнів
ліцею..... 73

Кизенко В. І.

Вітчизняний і зарубіжний досвід реалізації
варіативного компонента змісту освіти..... 77

Міщенко О. В.

Формування предметної компетентності
старшокласників у процесі аналізу заголовкового
комплексу художнього твору на уроках української
літератури..... 83

Молочко С. Р.

Формування культурологічної компетентності учнів під час вивчення української літератури..... **89**

Мхитарян О. Д.

Особливості формування читацької компетентності учнів засобами ІКТ **98**

Пономарьова К. І.

Реалізація компетентнісного підходу в системі початкової мовної освіти **105**

Попова Л. О.

Інтегрований проект як засіб реалізації міжпредметної інтеграції у процесі компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею..... **112**

Сергієнко А. А.

Методичне оновлення освітнього процесу на уроках української літератури для забезпечення компетентнісного підходу до навчання **116**

Хорошковська Т. П.

Ключові та предметні компетентності учнів: теоретичний аспект **123**

Шевчук Л. М.

Специфіка формування лексичної компетентності школярів у сучасних умовах **128**

Яценко Т. О.

Компетентнісна спрямованість навчання української літератури в ліцеї **133**

Секція

«Актуальні питання підручникотворення освітньої галузі «Мови і літератури»: історія, теорія та інновації»

Балаховська Ю. М.

Класифікація вимог до електронних підручників з української мови та літератури **140**

Галаєвська Л. В.

Підручник у системі компетентнісного навчання української мови **147**

Златів Л. М.

Нові підручники з української мови для старшої школи: здобутки, проблеми та перспективи **155**

Івасюк О. М.

До питання періодизації історії української літератури в контексті підручникотворення **163**

Міхно О. П.

Підручники української мови і літератури часів Української революції 1917-1921 рр. у фондах Педагогічного музею України **168**

Новосьолова В. І.

Рефлексійні вправи у компетентнісно орієнтованому підручнику української мови для 11 класу..... **175**

Тименко В. М.

Підручник української літератури як засіб організації читачької діяльності старшокласників **178**

Токмань Г. Л.

Концепти Василя Сухомлинського як теоретичні засади підручника «Українська література» **183**

Секція

«Професійна творчість учителя-словесника в інноваційних вимірах»

Бондаренко Л. Г.

Підготовка студентів-філологів до використання плейкаста у шкільному курсі української літератури ... **191**

Гораш К. В.

Підготовка вчителя до роботи в інноваційному освітньому середовищі гімназії **195**

Горошкіна О. М.

Підготовка вчителів української мови і літератури до реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі..... **200**

Лілік О. О.

Міждисциплінарна інтеграція в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури: шляхи реалізації **204**

Мамчур Л. І.

Рідна мова як аксіологічна основа фахової підготовки
вчителя-словесника..... 211

Подлевська Н. В.

Культура спілкування як складник соціокультурної
компетентності майбутніх філологів..... 219

Тригуб І. А.

Інноваційна діяльність учителя-словесника в системі
літературних курсів за вибором 226

Шевченко С. П.

Формування мовної компетентності студента-філолога
в процесі вивчення дієприкметника в лінгвомовних і
редакційних курсах 232

Секція

**«Актуальні питання методики навчання
української, зарубіжної літератури
та лінгводидактики»**

Антончук О. М.

Духовний аспект навчання української мови..... 239

Бабійчук Т. В.

Рольові ігри на заняттях української літератури в
педагогічному коледжі як засіб мотивації до читання
художніх творів..... 246

Беценко Т. П.

Лінгвістична герменевтика як фундаментальна основа для здійснення філологічного аналізу художнього тексту..... 252

Богданець-Білокаленко Н. І.

Робота з науково-художніми та науково-популярними текстами на уроках літературного читання в початкових класах..... 258

Бондаренко Н. В.

Читання як засіб активізації мовленнєвої діяльності учнів на уроках української мови..... 264

Бондаренко Ю. І.

Універсальність жанрово-родового аналізу літературного твору в школі..... 271

Вашуленко О. В.

Емоційно-ціннісний розвиток молодших школярів на уроках літературного читання..... 277

Головченко Н. І.

Актуальні проблеми патріотичного виховання на уроках літератури в умовах гібридної війни..... 284

Горячок І. В.

Фанфік як різновид творчого завдання на уроках української літератури..... 293

Дятленко Т. І.

Формування навичок аналізу та інтерпретації **299**
художнього тексту на уроках літератури.....

Кучеренко І. А.

Формування професійної компетентності вчителя-
словесника нової формації – пріоритетне завдання
вищої педагогічної освіти..... **307**

Коваленко В. М.

Психоаналітична інтерпретація як мистецтво
розуміння твору (за посібником В. Коваленко «Роду
криниця віща»)..... **314**

Мартиненко В. О.

Типові та індивідуальні особливості становлення й
розвитку навички читання молодших школярів: реалії
сьогодення..... **316**

Овдійчук Л. М.

Сучасна українська проза для дітей у контексті
літературної освіти..... **322**

Онаць О. М.

Завдання опорного закладу освіти щодо розвитку і
утвердження української мови..... **328**

Орищенко І. М.

Вивчення образів стихій природи на основі
застосування хронотопного аналізу..... **322**

Попович А. С.

Специфічні принципи навчання стилістики української мови в закладах вищої освіти..... **336**

Прищеп О. Ю.

Фактори впливу на розвиток навичок письма першокласників..... **342**

Рудюк Т. В.

Проблема формування словника родинної лексики старшокласників на уроках української мови..... **346**

Сидоренко Ю. О.

Застосування пообразного аналізу у процесі вивчення творів з міфологічними структурами..... **351**

Ситченко А. Л.

До питання модернізації навчання літератури..... **354**

Слижук О. А.

Вивчення підлітками сучасної української літературної казки..... **259**

Хоменко Г. В.

Література постмодернізму в шкільному курсі української літератури..... **366**

Підсумки

Всеукраїнської науково-практичної конференції «VII Волошинські читання. Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство» **370**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ, ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Антончук Олександр Михайлович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри стилістики та культури
української мови
Рівненського державного гуманітарного
університету,
e-mail: abc7500@ukr.net

ДУХОВНИЙ АСПЕКТ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ключові слова: мовна особистість, духовність, конфесійна лексика, комунікація.

Для духовного становлення сучасного суспільства звернення до християнської культурної спадщини є вкрай необхідним. У Конституції України записано, що освіта – основа для інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Сьогодні актуалізує використання релігійних цінностей у формуванні світогляду молодого покоління. Надзвичайне значення мови визначено в Євангелії від апостола Івана Богослова: «На початку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог».

У збірниках релігійно-морального виховання Київської Русі практично всі думки ґрунтуються на притчах Соломона і Премудрості Ісуса сина Сирахова, а повчання Івана Златоуста – із Старого Заповіту. Підтвердженням цього було

і те, що улюбленою, розповсюдженою і найбільш читаною книгою був Псалтир.

Особистість у богословському значенні цього слова не обмежена своєю індивідуальною природою, це не тільки частина цілого – кожна людина потенційно містить у собі ціле. Ми говоримо про потенційне буття, про досягнення справжньої єдності природи і розкриття особистості, про можливість і одночасно завдання, суть якого висловили у своїх творіннях священномученик Іриней Ліонський, святителі Афанасій Александрійський, Григорій Богослов, Григорій Ниський: «Бог став людиною, щоб людина змогла стати Богом».

У світлі догматичного вчення церкви особистість як закарбований у людині образ Божий не є доступною для наукового пізнання у тій повноті, як предмети зовнішнього світу. Особистість завжди залишається неосяжною у своїй глибинній сутності, перебуває оригінальною, своєрідною, неповторною і тому єдиною у всьому світі духовною структурою.

Згідно з духовною парадигмою, особистість слід розглядати в контексті цілісної життєдіяльності, основним змістом якої є її (людини) самовдосконалення як образу Божого, спрямованої до подоби Божої та вдосконалення світу як Царства Божого на землі. Духовність – система усвідомлених і осмислених найвищих нематеріальних цінностей.

Мета навчання української мови – формування духовно багатой мовної особистості [3]. Духовність означає внутрішнє наповнення, а моральність – зовнішній вияв цього змісту. Можна бути багатим на злість, гнів, заздрість і ненависть, а зовні сяяти посмішкою приязні і доброзичливості, дотримуватися усіх можливих правил етикету. Духовний

розвиток – це виклик примітивізму, егоїзму та споживацтва, і чим важчими є випробування соціального життя, тим більше існує можливостей для духовного перетворення [3, 241].

Апостол Павло підкреслює, що християнське життя – це постійна боротьба, бо тіло бажає протилежного духові, а дух – протилежного тілу. Треба плекати плоди духу, а саме: любов, радість, мир, довготерпіння, милосердя, віру, стримання.

Серед завдань навчання української мови – формування духовного світу учнів. Не просто якоїсь однієї риси, а цілого духовного світу. Кожна людина – космос, а мова – духовне начало цього всесвіту. В умовах суспільства споживачів дуже непросто формувати духовне, бо це як два протилежні полюси. Золотою серединою є, напевне, одухотворення споживацтва, його здорова мінімалізація. Згадаймо Соломонове «Лілії польові краші, ніж цар у найкращому вбранні», слова Христа про те, що «не хлібом єдиним буде жити людина...»

Навчання означає смиренне визнання незнання чогось, бажання пізнати щось. Рідну мову вчать усе життя, тобто і духовно рости треба постійно. Вчитель-словесник – це як старозавітній Адам і Господь водночас. Адам називає за вимогою Бога усе, що його оточує (номінує), дає усьому життя в слові. Учень після настанов батьків сприймає світ очима, словами педагога. Господь Ісус Христос – Учитель усіх учителів, водночас пастух овечок словесних, сіяч слова, шлях, істина і життя. Усі ці якості уособлюють педагога.

Згадаймо вислів про сіяння розумного, доброго і вічного. У контексті триєдиної мети уроку: розумне – знання, добре – розвиток моральних якостей (волі, уваги тощо), вічне – те, що виходить за межі повсякденного життя. Це щось більше, ніж виховні моделі етикету, що підвладні змінам.

Слово має дихати вічністю, бо воно понад часом і простором. Як вчителю знайти таке слово, не втратити його, берегти і леліяти у душах учнів?

Не треба закликати вчити мову, а постійно демонструвати усім навколо любов до рідного слова. Слово – першопричина усього суцього, без якого нічого не повстало. Святий апостол Яків пише: «Будьте виконавцями слова, а не слухачами лише, які обманюють самих себе. Хто слухає слово і не виконує, той подібний чоловікові, який розглядає природні риси обличчя свого в дзеркалі: він подивився на себе, відійшов, відразу забув, який він...виконавець буде у своєму ділі блаженним» [1].

Звернімо увагу на триєдину мету уроку. У догматичному богослів'ї Свята Трійця єдина у трьох Особах (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий). В основі єднання любов. Без любові важко навчити і так само навчитися.

Апостол Яків продовжує: «Хто не грішить у слові, той чоловік досконалий, може приборкати і все тіло...Ним благословляємо Бога і проклинаємо людей, створених за подобою Божою» [1]. Кожен учень – образ Божий, ікона, а значить святиня, храм Бога. Уявіть, як вчитель має ставитися до дітей у такому духовному вимірі. Тільки з любов'ю, розчинити у любові кожну думку, слово і дію.

Наприклад, початок уроку. Усе починається з привітання, побажання. Як правило, чуємо скоромовку, а можна вдумливо молитовно побажати дітям Божого благословення на урок, день.

Педагог веде дитину не лише у країну знань, це зараз не гірше може зробити інтернет. Стаймо духовні орієнтири перед навчальними. Цього жодна техніка не зробить, бо штучний інтелект бездуховний.

Апостол Яків продовжує: «Мудрість, що сходить з висоти, по-перше, чиста, потім мирна, скромна, слухняна, повна милосердя і добрих плодів». [1]. Щоб сіяти таку мудрість, треба і самому бути чистим, мирним, скромним, слухняним, повним милосердя і добра. Такий-от духовний портрет учителя-словесника. Цього важко досягти на практиці, але маючи віру, з Божою допомогою і фаховими знаннями можна долати будь-які виклики навчального процесу.

Розглянемо мотиваційний компонент заняття. Слово формує когнітивну картину життя від зачаття. Технічний прогрес зробив можливим варіант, коли учень може наповнювати інформацією свого вчителя, який, звичайно, за усім не може встигнути просто фізично. З 2 років варто читати дітям, молитися з немовлятами, а святі з житійної літератури стануть героями наступного дня (практичне втілення виховної мети вдома і не лише).

Щодо засмічення мови позалітературними компонентами, то треба виробити силу трансформувати негативний вплив, принесене – виправити, а не ізолюватися, закритися, тоді виробиться певний імунітет від генів злослів'я, які діють за принципом хвороботворних бактерій. Слова з іншою позитивною аурую ми промовляємо у поезії, молитві. Раніше за буквара слугував Псалтир, Закон Божий, коли перші букви творили духовний світ дитини через історії царя Давида, пророків, патріархів, суддів, апостолів, мучеників. Лише згодом пропонувалися світські тексти, але спочатку було сакральне.

Спілкування – це не лише вміння добре говорити, не менш важливо вміння уважно слухати. Якщо прочитати текст Никодима Святогорця 17-18 ст., то зрозуміємо, як треба слухати (сидіти, дивитися на співбесідника, реагувати,

робити рухи, бути уважним, не робити рухів, які можуть поставити іншого у незручне становище, як навіть треба дихати, коли слухаєш іншого). Ця дивна мудрість святості підкреслює сакральність слухання (недарма – два вуха і один рот).

Педагогічне спілкування – це не просто передача знань, це момент єднання відомого з невідомим. Комунікативна компетенція залежить від контролю власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо. Це співзвучне зі словами ап. Якова про складність стримання у мові, контроль над мовленням означає контроль над усім організмом. Контроль мовлення передбачає спокій і виваженість, можливість помилитися і водночас не панікувати через неї. Смирена людина не боїться помилитися. За висловом преподобного Ісаака Сирина, куди падати тому, хто нижче за всіх. І водночас не помиляється лише той, хто нічого не робить.

Виховний потенціал текстів Євангелія можна розкрити під час аналізу мовних одиниць різних рівнів, їх стилістичних особливостей. Так, історія життя Івана Предтечі навчає терпінню і любові до правди, дванадцятилітній Ісус у храмі вказує на обов'язок відвідування його, апостоли дають зразок бажання вчитися і ділитися з іншими знаннями.

Варто звернути увагу на виховний аспект екзегези біблійних текстів. Наприклад, вивчаючи «Давидові псалми» Т. Шевченка, потрібно осмислити беззаконня життя без Бога, усвідомити Бога як високе духовне начало особистості. Аналіз особливостей конфесійного стилю відбувається на зіставленні переспіву й оригінального біблійного тексту псалмів.

Цілий моральний кодекс розкривають притчі Господа. У плані культури мовлення можливо розглянути їх так: про

сіача – говори і не турбуйся про подяку; митар і фарисей – не принижуй потенціал співрозмовника; про таланти – використовуй усі можливості для розкриття своїх здібностей; про нерозумного багатія – за кожне слово і навіть думку доведеться дати відповідь; про тих, хто любить бути першими, – потрібно зважати на ситуацію спілкування.

Доцільно, на нашу думку, збагачувати словниковий запас учнів крилатими висловами біблійного походження. Окремі слова, словосполучення й цілі речення, відірвавшись від біблійного тексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці – в узагальненому, переносному або образному значенні. Але щоб крилате слово увійшло в активний словник школяра, він мусить точно знати, звідки слово прийшло, що воно означає там – у своєму рідному контексті – та як його можна доречно і влучно вжити у власному мовленні [4, с. 9]. Так, значення мови у житті розкривають такі вислови з Біблії «Вогненні слова», «Дух і буква», «Притча во язицех», «Мертва буква», «Соломонове рішення» тощо. Біблія залишається унікальною скарбницею для збагачення фразеології, знань про особливості конфесійного стилю мовлення.

Література

1. Новий Заповіт. Київ : 1993. 126 с.
2. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: моногр. Київ : Наш час, 2007. 280 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи. Київ : Перун, 2005. 176 с.
4. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. Вид. 2-ге. Київ: Либідь, 2012. 312 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**VII ВОЛОШИНСЬКІ ЧИТАННЯ
ШКІЛЬНА МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

Обкладинка, верстка, дизайн:
Т. О. Яценко, І. А. Тригуб

Редагування: Т. Г. Тюлюкіна

Підписано до друку 14.05.2019. Формат 60x84 1/16
Гарнітура Minion. Друк офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк.13.02
Наклад 300 пр.

Друк: ПП «ЕСТЕРО»
Тел. +38 068 22 62 444, e-mail: esterorv@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №4787 від 28.10.2014 р.